

Pic2
تصویر ۲

زیبایی شناسی میدان ایرانی*

تحلیل کالبدی میدان‌های تاریخی ایران

چکیده | چگونگی هویت بخشی به فضاهاى شهری امروز از مسایل چالش برانگیز در معماری و شهرسازی ایران است. مطالعه و استخراج ویژگی‌های زیبایی‌شناختی فضاهاى شهری تاریخی ایران، به منظور تداوم هویت نسخه امروزین آنها لازم و ضروری است. میدان لزوماً یک فضای شهری نیست، اما همان طور که در تاریخ دیده شده، به تدریج با قرارگیری در بافت شهر توانسته تبدیل به فضایی شهری با بدنه‌های طراحی شده، شود. بررسی زیبایی‌شناسی کالبدی این نوع از میدان‌های تاریخی به شناخت ویژگی‌های خاص آنها می‌انجامد. اغلب پژوهش‌های مرتبط با ویژگی‌های فضاهاى شهری تاریخی به صورت پراکنده و غیر منسجم است. برای این منظور در مقاله حاضر، دستاوردهایی که پیرامون ویژگی‌های فضاهاى شهری تاریخی ایران متداولند در چهار میدان انتخابی مورد مطالعه قرار گرفتند. ویژگی‌های متداول فضاهاى شهری از این قرارند: هر فضا برای اینکه تعریف شود، باید عناصری تحدیدکننده داشته باشد، در تمام فضاهاى شهری، به وفور گوشه‌های راست و تأکید در محورهای تقارن دیده می‌شود، در دسترسی به تمام فضاهاى شهری ایرانی، همواره یک تداوم فضایی وجود داشته است، ایرانیان هر جا فضای بازی در شهر می‌یافتند، در صورتی که با عملکرد فضا، مغایرتی نداشت، از آب‌نما یا گیاهان یا هر دو استفاده می‌کردند، در تمام فضاهاى ایرانی اعم از شهری یا معماری، عناصر معماری خاص ایرانی استفاده می‌شده است. با بررسی این ویژگی‌ها و طبقه‌بندی آنها در قالب اصول زیبایی‌شناسانه، می‌توان لایه‌های نظام حاکم بر عناصر میدان و چگونگی ترکیب آنها را نتیجه‌گیری کرد. در پایان لایه‌های نظام حاکم بر میدان‌ها به طور خلاصه، به صورت «نظام عناصر» شامل نظام‌های عناصر معماری، عناصر طبیعی، عناصر مصنوع ثابت و موقت و «نظام ترکیب» شامل نظام ترکیب عناصر، نظام هندسی، نظام فضایی، نظام رنگ و نور و نظام مصالح تقسیم‌بندی می‌شوند. می‌توان از این نظام‌های لایه‌ای در طراحی فضاهاى شهری امروزی استفاده کرد.

واژگان کلیدی | میدان‌های تاریخی ایرانی، فضای شهری، زیبایی‌شناسی کالبدی، نظام‌های زیبایی‌شناسانه.

حشمت الله متدین
دکتری تاریخ معماری،
استادیار دانشگاه تهران

hmotedayen@yahoo.com

زرگس آقابزرگ
کارشناس ارشد معماری
منظر، دانشگاه تهران

aghazorg_narges@yahoo.com

Pic2: Position of Sheykh Lotfollah mosque and Aliqapu in the observer view frame, naqsh-e-Jahan square. Source: www.isfahanonline.ir

تصویر ۲: قرارگیری مسجد شیخ لطف‌اله و عمارت عالی قاپو در قاب دید ناظر، میدان نقش جهان، مأخذ: www.isfahanonline.ir

این محصوریت نسبت به مقیاس انسانی تعریف می‌شود. توجه به مقیاس انسانی در تعریف محصوریت بسیار ضروری است چرا که فضا باید در نظر انسان محصور باشد تا به طور کامل درک شود. میدان‌های شهری ایران، علی‌رغم وسعت زیادشان محصورند.

این محصوریت غالباً با جداره‌ای که در اطراف میدان قرار دارد، به وجود می‌آید، جداره‌ای که در محل اتصال گذرها به میدان قطع نمی‌شود و تداوم دارد. طراحان غربی معتقدند هر فضا باید نه خیلی بزرگ باشد که تماس بصری انسان با اطراف ضعیف شود و نه خیلی کوچک که در آن احساس ترس از مکان محصور تنگ به انسان دست دهد. محمود توسلی در خصوص نسبت ارتفاع به عرض، نسبت میانه‌ای را برای فضاهای ایرانی از جمله میدان‌ها قایل است (توسلی، ۱۳۷۱: ۵۱). وقتی این نسبت میانه در میدان‌ها رعایت شود، فضا وسیع است، ولی نه آنقدر وسیع که جداره‌هایش قابل رؤیت و درک توسط ناظر نباشد. این سهولت درک فضا احساس خوشایندی را در ناظر ایجاد می‌کند.

میزان حس محصوریتی که میادین در ناظر القا می‌کنند، متفاوت است. هر چه میزان محصوریت میدان بیشتر باشد، توجه ناظر به بدنه‌ها و صحن میدان بیشتر معطوف می‌شود (تصویر ۱). با وجود آن که برخی میدان نقش جهان را به سبب وسعت زیادش نامحصور می‌دانند (همان: ۵۵)، اما وجود تاق‌نماهای فوقانی، دید و منظر خارجی را مسدود می‌کند و چشم ناظر در صحن میدان منحصر به میدان معطوف می‌شود. این مسئله توجه ناظر را بیش از همه به گنبد و مناره‌های مسجد شاه، ایوان عالی قاپو و گنبد مسجد شیخ لطف‌اله معطوف می‌دارد (عناصر بصری میدان) (تصویر ۲). ردیف درختان دور تا دور میدان نیز، اندکی در میزان محصوریت میدان تأثیرگذار بوده است.

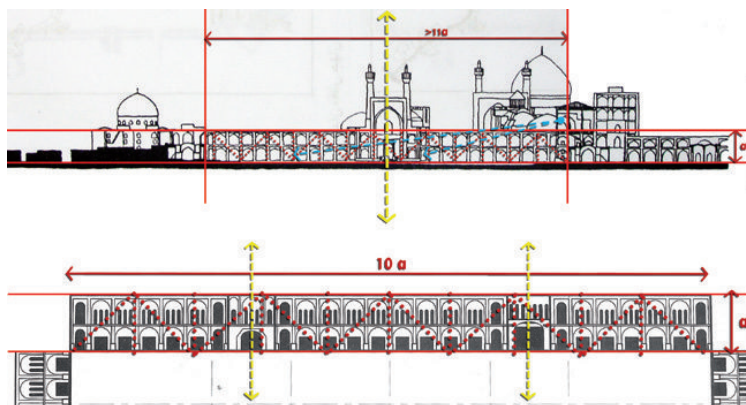
تداوم و سلسله مراتب فضایی، عناصر تکرار شونده و حضور طبیعت و هماهنگی رنگ‌های طبیعی. در این نوشتار با مقایسه و تحلیل میدان‌های نقش جهان اصفهان، گنجعلی خان کرمان، سبزه میدان و توپخانه تهران، لایه‌های نظام حاکم بر عناصر میدان و چگونگی ترکیب آنها، شناسایی می‌شوند. مقاله در جستجوی ویژگی‌هایی قابل تفکیک به نظام‌های کالبدی لایه‌ای است تا در طراحی میادین امروزی مفید واقع شوند.

فرضیه | میدان‌های تاریخی زیبای ایران به عنوان فضای شهری دارای ویژگی‌هایی است که به نظام‌های کالبدی لایه‌ای قابل تفکیک است که مستقلاً یا مشترکاً از تعلق آنها به یک شهر سخن می‌گوید.

تحلیل ویژگی‌های مشترک میدان‌های شهری ایران

محصوریت در عین وسعت برای تعریف هر فضا وجود عناصر تحدید کننده الزامی است. تعیین حریم، حرم و قلمرو، لازمه تعریف فضا است و از دیرباز در معماری ایران به آن توجه می‌شده است.

مقدمه | میدان‌ها پیشینه‌ای بس طولانی در تمدن ایران زمین دارند. میدان‌های شهری تاریخی، علاوه بر کارکرد اجتماعی خود و خصوصیتی که به واسطه قرار گرفتن در شهر پیدا کرده بودند، از زمانی دارای کالبدی شدند که از لحاظ زیبایی‌شناسی مورد توجه قرار گرفتند و هم‌اکنون نیز این میدان‌ها از مهم‌ترین فضاهای جهانگردی محسوب می‌شوند. تداوم و حفظ هویت فضاها و میدان‌های شهری امروز، شناسایی ویژگی‌های زیبایی‌شناختی آنها را ایجاب می‌کند. ویژگی‌های زیبایی‌شناختی میدان شهری ایرانی به عنوان یک فضای شهری و عضوی از شهر، با ویژگی‌های زیبایی‌شناختی شهر ایرانی گره خورده است. تحقیق‌های پراکنده‌ای در خصوص زیبایی‌شناسی شهر و فضاهای شهری ایرانی توسط افرادی چون «محمود توسلی» و «نادر اردلان» صورت گرفته است که این پژوهش در راستای استفاده از آنها برای رسیدن به زیبایی‌شناسی فضای شهری میدان است. با توجه به دستاوردهای متداول می‌توان پنج ویژگی برای یک میدان ایرانی در نظر گرفت. محصوریت در عین وسعت، هندسه مستطیلی و خطوط راست و قائم، تأکید در محورهای تقارن و تعادل و تباین بصری،

Pic1: a) naqsh-e-jahan square, scale 1:11, view from Aliqapu to the square, b) Tupkhane square, scale 1:10. Source: Mohammadzadehmehr, 2003

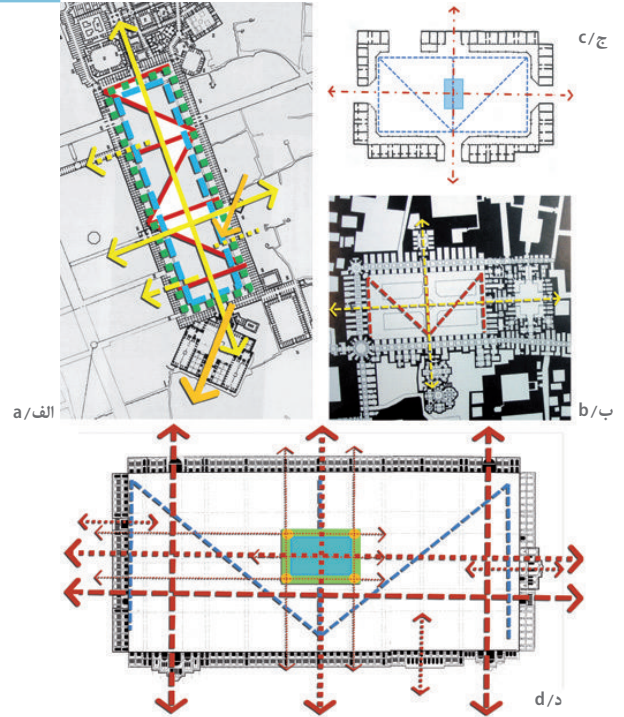
تصویر ۱: میزان محصوریت (الف) میدان نقش جهان، نسبت ۱:۱۱، دید از عالی قاپو به میدان، مأخذ: نگارنده با اقتباس از اهری، ۱۳۸۰: ۲۱۱. (ب) میدان توپخانه، نسبت ۱:۱۰، مأخذ: نگارنده با اقتباس از محمدزاده مهر، ۱۳۸۲: ۱۴۹.

Pic3
تصویر ۳

Pic3: Emphasis on axis

- a) Naqsh-e-Jahan square, Source: Authors adapted from Ardalan & Bakhtiar, 2000.
 b) Ganjalikhan square, Source: Authors adapted from Jahad-e-Daneshgahi of university, Tehran University of Fine Arts, 2009.
 c) Sabz-e-Meydan, Source: Authors adapted from Soltanzade, 1993.
 d) Tupkhane square, Source: Authors adapted from Mohammadzadehmehr, 2003.

تصویر ۳: تأکید در محورها الف) میدان نقش جهان، مأخذ: نگارنده با اقتباس از اردلان و بختیار، ۱۳۷۹: ۹۹. ب) میدان گنجعلی خان، مأخذ: نگارنده با اقتباس از جهاد دانشگاهی پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران، ۱۳۸۸: ۱۳۶. ج) سبزه میدان، مأخذ: نگارنده با اقتباس از سلطانزاده، ۱۳۷۲: ۹۶. د) میدان توپخانه، مأخذ: نگارنده با اقتباس از محمدزاده مهر، ۱۳۸۲: ۱۴۹.

در نما، غالباً متنوع و متباین هستند و به خوانایی و درک بهتر و زیباتر فضا کمک می‌کنند. تأکید در محوره‌های تقارن و تعادل را می‌توان در فرم سردرها و فرم کاربری‌های متعلق به میدان (فرم متباین)، تمرکز تزئینات (کاشی کاری) جداره و صحن، محل قرارگیری عناصر مصنوع ثابت و موقت و محل قرارگیری آب‌نماها و درختان و باغچه‌ها دید. از زیباترین مصادیق آن، می‌توان میدان نقش جهان و میدان گنجعلی خان کرمان و در مراتب بعدی میدان توپخانه و سبزه میدان را نام برد.

در میدان نقش جهان اصفهان، مساجد امام و شیخ لطف‌اله، عمارت عالی قاپو و سردر قیصریه بر وجود محوره‌های تقارن تأکید می‌کنند. با وجود اینکه محور عرضی میدان در محور تقارن آن قرار نگرفته، اما تعادل بصری را در نظر بیننده القا می‌کند (تصویر ۵). محور عرضی میدان در محور تقارن میدان قرار نگرفته، اما یک محور تعادل بصری است که اگر در محور میانی قرار گرفته بود، به دلیل عرض زیاد میدان، در میدان دید ناظری که در سردر قیصریه ایستاده قرار نمی‌گرفت (تصاویر ۲ و ۳). علاوه بر فرم‌های متباین مذکور، تمرکز تزئینات کاشی کاری در سردر مساجد امام و شیخ لطف‌اله و همین‌طور تزئینات کاشی کاری پراکنده‌تر در عمارت عالی قاپو و سردر قیصریه جلوه‌ای از تضاد و تأکیدی در نحوه به کارگیری مصالح است.

میدان گنجعلی خان نیز دارای عناصر مدرسه، ضرابخانه، حمام و آب‌انبار در دو محور تقارن طولی و عرضی است (تصویر ۱). مطابق تصاویر موجود و به گفته «ارنست اورسل» در میدان توپخانه تهران، این تأکیدها در دروازه‌های الماسیه و ناصریه (در دو سوی محور تقارن عرضی میدان)، با تاق‌های مرتفع و مناره‌های باریک و کشیده و کاشی‌های

هندسه مستطیلی و خطوط راست و قائم گوشه‌های راست از ویژگی‌هایی است که در نما و پلان اغلب فضاهای شهری ایران دیده می‌شود. اگرچه در برخی موارد زوایای ۴۵ درجه نیز در گوشه‌ها و پلان‌ها دیده می‌شود ولی زوایای راست و قائم غالب‌تر است. هندسه مستطیلی از ویژگی‌های مشترک تمام میدان‌های مذکور است. علاوه بر آن هندسه مستطیلی در آب‌نماها، باغچه‌ها و ردیف درختان نیز تکرار می‌شود و حتی در چیدمان عناصر مصنوع (چون دروازه‌های چوگان در محور طولی میدان نقش جهان و توپ‌های ثابت یا موقت در میدان‌های نقش جهان و توپخانه) دیده می‌شود (تصاویر ۳ و ۴).

تأکید در محوره‌های تقارن و تعادل و تباین بصری در فضاهای شهری و معماری، تأکید در محوره‌های تقارن و تعادل در پلان و نماهای هر تک به راحتی قابل مشاهده است. این تأکید غالباً در هم شکننده ضرب‌آهنگ (ریتم) یکنواخت در تکرار عناصر معماری و نمودی از تضاد است. همچنین این تأکیدها (به ویژه

Pic5: Emphasis on symmetry and balance axis with the position of Chowgan gate and bell clock - which has gone booty- on the top of Gheysarieh archway. Source: Authors adapted from Shahrestani, 1988.

تصویر ۵: تأکید در محور تقارن و تعادل با قرارگیری دروازه چوگان و ساعت ناقوسی به غنیمت رفته بر فراز سردر قیصریه، مأخذ: نگارنده با اقتباس از شهرستانی، ۱۳۶۶: ۱۵۱.

Pic4: large iwans overlooking Tupkhane square.

تصویر ۴: ایوان‌های سراسری مشرف به میدان توپخانه، مأخذ: ذکاء و سمسار، ۱۳۷۶: ۸۱.

Pic4
تصویر ۴

میادین تاریخی ایران به لحاظ زیبایی‌شناسی دارای نظم و شکوهی هستند که شناسایی نظام حاکم بر آنها، برای تدوین هویت شهرایرانی لازم است. با استفاده از بررسی ویژگی‌های مشترک فضاهای شهری تاریخی و با نظر به اصول زیبایی‌شناسی، لایه‌های نظام حاکم بر میادین تاریخی ایران، قابل استخراج است که با بافت زمینه خودشان نیز هماهنگند.

گنجعلی‌خان که از یک سمت به سوی میدان باز هستند، همچنین ردیف درختان، نهر جاری و اختلاف ارتفاع پیاده‌روی مجاور نهر با صحن میدان، از سلسله مراتب اتصال جداره به صحن میدان نقش جهان است.

عناصر تکرارشونده

در تمام فضاهای ایرانی اعم از شهری یا معماری، عناصر معماری خاصی (تاق‌ها، حیاط‌های مرکزی، گنبدها برای مثال تاق‌نماهای تکرارشونده در جداره میدان، ضرب) دیده می‌شوند. این عناصر گاهی یکنواخت، گاهی متناب و گاهی متناسب تکرار می‌شوند، که نمودی از ضرب‌آهنگ (ریتم) یا به عبارتی جلوه‌ای از موسیقی در معماری ایرانی است. این تاق‌نماها در سردرها با مقیاسی بزرگ‌تر نیز دیده می‌شود.

همچنین وجود عناصر موقتی غیر ثابت نیز در ایجاد این ضرب‌آهنگ مؤثر بوده است. ردیف کردن ۱۱۰ توپ چدنی به غنیمت رفته در صحن میدان نقش جهان در دو طرف کاخ عالی‌قاپو و به موازات نهر (هنرفر، ۱۳۵۰: ۲-۲۸)، ردیف کردن توپ‌ها در کنار فضای سبز و آب‌نمای وسط میدان توپخانه تهران و بساط‌اندازی و برپا کردن چادر و سایبان در میدان نقش جهان (یعقوبی، ۱۳۸۳: ۷۴) همگی حاکی از وجود ضرب‌آهنگ در مناظر میدان است. این تکرار، در عناصر طبیعی نیز دیده می‌شود: ردیف درختان و سایه‌روشن تاق‌ها به موجب تابش نور طبیعی یا چراغ‌های نورانی در میدان نقش جهان کنار دیوارها و روی بام‌ها به صورت مناسبتی در شب. تکرار عناصر مختلف میدان محورهایی فرعی را در صحن و بدنه‌ها ایجاد می‌کرده که غالباً بر هم منطبق بودند.

حضور طبیعت و هماهنگی رنگ‌های طبیعی

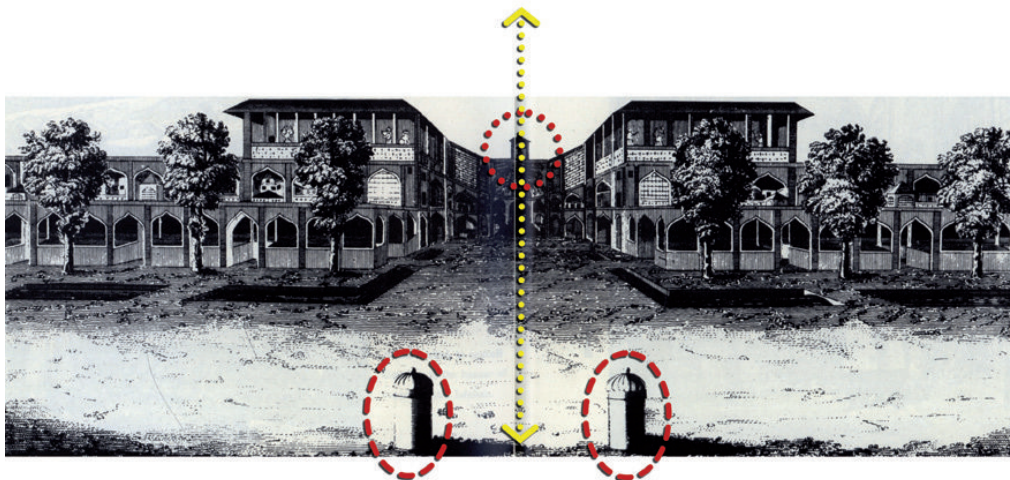
علاقه ایرانیان به آب و گیاهان به قدری است که هر جا فضای بازی در شهر وجود داشت، از آب‌نما یا گیاهان یا هر دو استفاده می‌کردند و همیشه آبادانی با آب و گیاه پیوند می‌خورده است. رنگ خاکی آجر حضور طبیعت و احساس انسان برای ارتباط با طبیعت را فزون‌تر می‌کرد. رنگ خاکی مصالح بوم‌ساخت (خشت یا آجر) و رنگ سبز گیاهان و رنگ فیروزه‌ای کاشی‌ها، به عنوان رنگ‌های غالبی هستند که در فضاهای شهری از جمله میدان‌ها در کنار رنگ آبی آسمان تکمیل می‌شدند. همچنین تابش نور خورشید

درخشان و تزئینات خیال‌انگیز بوده است (بانی مسعود، ۱۳۸۸: ۱۰۰); (تصویر ۳). تأکید در محورهای تقارن و تعادل را می‌توان در عناصر مصنوع، نورپردازی‌های شبانه، آب‌نماها، درختان و مصالح میدان مشاهده کرد: دروازه‌های چوگان و میل قیق در میدان نقش جهان یا چهار توپ ثابت در چهار گوشه‌ی آب‌نمای میدان توپخانه از عناصر مصنوع این میدان‌ها بودند که موقعیت قرارگیری آنها تابع محوره‌های تقارن و تعادل بود (تصاویر ۳ و ۵). شاردن به قرارداد پایه و منجیق‌هایی از چوب در اطراف بناهای عالی میدان نقش جهان اشاره کرده است (هنرفر، ۱۳۵۰: ۲-۲۸). در میدان توپخانه نیز جاذبه‌های چدنی باشکوه در روبه‌روی سردر الماسیه از عناصری هستند که در محور سردر قرار دارد (بانی مسعود، ۱۳۸۸: ۱۰۰). همین‌طور محل قرارگیری آب‌نما و باغچه در میدان توپخانه، وسط و روی محور تقارن و در میدان نقش جهان، دور تا دور مجاور جداره‌هاست. می‌توان چهار محور به موازات چهار ضلع میدان، مجاور جداره‌ها در نظر گرفت، که نسبت به محور طولی متقارن‌اند (تصویر ۳). «پیترو دل‌واله» به سنگ‌فرش‌های ریز در کف میدان نقش جهان و شاردن به ازاره‌های پیاده‌روهای نهرهای دورتادور میدان اشاره کرده است. همچنین به گفته شاردن پیاده‌روی کنار نهرهای دور میدان به اندازه یک پا از صحن اصلی میدان بالاتر بوده است (هنرفر، ۱۳۸۸: ۲-۲۸). این تضاد مصالح به کار رفته دور تا دور میدان به همراه تغییر ارتفاع، بر محور نهرها و ردیف درخت‌ها منطبق است که در دو سوی محور تقارن طولی و مجاور جداره‌ها قرار گرفته است.

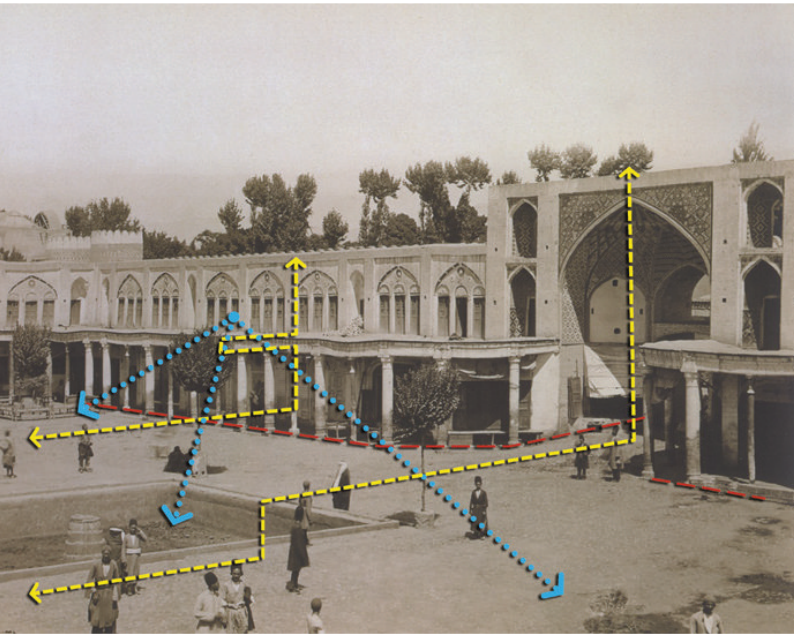
تداوم و سلسله مراتب فضایی

تداوم فضایی از اصولی است که در تمام فضاهای شهری ایرانی وجود دارد. این تسلسل و تداوم فضایی هیچ‌گاه با مانعی قطع نمی‌شود، به طوری که به نظر می‌رسد تمام این فضاها به یکدیگر مرتبط و متصل هستند و همگی یک کل واحد را تشکیل می‌دهند. سلسله مراتب فضایی عنوانی متداول برای این ویژگی است. (اردلان و بختیار، ۱۳۸۰: ۱۷).

عقب‌نشینی و تداوم جداره‌ها در محل اتصال راه‌ها به میدان، ایوان‌ها، ایوان‌های مسلط به میدان و رواق‌های طبقه زیرین، همگی نمودی از تداوم و سلسله مراتب فضایی در میدان هستند. برای مثال می‌توان به رواق‌های طبقه زیرین در سبزه‌میدان تهران و ایوان‌های سرتاسری در میدان توپخانه و عقب‌نشینی بدنه در سردر الماسیه و سردر ناصریه در این میدان اشاره کرد (تصاویر ۴ و ۶). عقب‌رفتگی‌ها و پیش‌ورودی‌ها در مدخل کاربری‌های دو میدان نقش جهان و گنجعلی‌خان، طاق‌های دورتادور میدان

Pic5
تصویر ۵

Pic6: Instances of continuity and spatial hierarchy in sabz-e-Meydan square of Tehran such as the recess of the entrance, porticos of the lower floors and large iwans, Instances of emphasis on the axis of symmetry and balance and visual contrast in sabz-e-Meydan square of Tehran such as fountain and trees arrangement, Source: Author based on Zoka & Semsar, 2000.

تصویر ۶: مصادیق تداوم و سلسله مراتب فضایی در سبزه میدان تهران مانند عقب نشینی ورودی، رواق‌های طبقه زیرین و ایوان‌های سراسری و مصادیق تأکید در محورهای تقارن و تعادل و تباین بصری در سبزه میدان تهران مانند نحوه قرارگیری آب‌نما و درختان (مأخذ: نگارنده با اقتباس از ذکاء و سمسار، ۱۳۶۹: ۱۵۹).

Table 1: aesthetic characteristics in format of Layer system. Source: Authoress.

جدول ۱. ویژگی زیباشناسانه میدان‌های شهری در قالب نظام‌های لایه‌ای. مأخذ: نگارندگان.

بر آنها می‌تابید نیز طیفی از رنگ‌های تیره به روشن را روی بدنه‌ها ایجاد می‌کرد. تمامی این رنگ‌ها در عین تنوع، در فضاها تکرار می‌شوند و هماهنگی خاصی به فضاهای شهری می‌بخشند؛ به طوری که این هماهنگی رنگی از تعلق به یک کل یعنی شهر سخن می‌گوید. گیاهان به کار رفته در میداين غالباً خزان‌پذیر بوده که در فصول مختلف مناظر متفاوتی را در میدان به وجود می‌آورد.

نتیجه‌گیری | با شناخت عناصر مختلف میدان و نحوه ترکیب آنها، ویژگی‌های زیبایی‌شناسانه میدان‌های شهری ایرانی را می‌توان در نظام‌هایی لایه‌ای دید، که هماهنگ با هم در کنار یکدیگر قرار می‌گیرند و با نظام شهر نیز هماهنگ اند. می‌توان از این نظام‌های لایه‌ای در طراحی فضاهای شهری امروزی استفاده کرد.

نظام عناصر	نظام فرم عناصر معماری: تکرار، تأکید در محور و تباین	
	نظام آب: هنده و تأکید در محور	نظام عناصر طبیعی
نظام ترکیب عناصر	نظام ترکیب عناصر: منطبق شدن محورهای تأکید و تکرار، رعایت مقیاس انسانی و نسبت ارتفاع جداره به عرض صحن در محصور کردن فضا	نظام گیاه: هنده، تکرار و تأکید در محور
	نظام چیدمان عناصر مصنوع مؤقت و ثابت: هنده، تکرار و تأکید	
نظام هندسی	نظام هندسی: هنده مستطیلی و خطوط راست و قائم، محورهای تقارن و تکرار منظم عناصر در محورهای فرعی در ترکیب صحن و جداره	
	نظام فضایی: سلسله مراتب فضایی در اتصال صحن به جداره و در محورهای تأکید و تکرار.	
نظام رنگ و نور	نظام رنگ و نور: نظام نور و رنگ در شب و روز و در فصول مختلف متفاوت است. در روز به واسطه حضور رنگ‌های طبیعی آبی آسمانی، خاکی مصالح، سبز درختان و تضاد یا طیف سایه روشن در اثر تابش نور آفتاب و در شب نیز به واسطه تکرار و تأکید تضادهای تیره روشن ظاهر می‌شود.	

Table 1
جدول ۱

پی‌نوشت

- مسکن و شهرسازی و مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری ایران.
- ذکاء، یحیی و سمسار، محمدحسن. (۱۳۷۹). تهران در تصویر، جلد دوم. تهران: انتشارات سروش.
- جهاد دانشگاهی پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران. (۱۳۸۸). بازار ایرانی، تجربه‌ای در مستندسازی بازارهای ایران. تهران: جهاد دانشگاهی.
- سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۷۲). فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی با همکاری شهرداری تهران.
- شهرستانی، ریحانه. (۱۳۶۶). ایران قدیم به روایت تصویر. تهران: انتشارات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران.
- محمدزاده مهر، فرزخ. (۱۳۸۲). میدان توپخانه تهران. تهران: انتشارات پیام سیما.
- هنرفر، لطف‌اله. (۱۳۵۰). میدان نقش جهان اصفهان، مجله هنر و مردم، ۹(۱۰۵): ۲-۲۸.
- یعقوبی، حسین. (۱۳۸۳). راهنمای سفر به استان اصفهان. تهران: انتشارات روزنه.

*مقاله حاضر برگرفته از رساله کارشناسی ارشد «نگرس آقابزرگ» با موضوع «طراحی منظر میدان بهارستان» است که به راهنمایی دکتر «حشمت‌اله متدین» در گروه معماری منظر دانشگاه تهران انجام شده است.

فهرست منابع

- اردلان، نادر و بختیار، لاله. (۱۳۷۹). حس وحدت. ترجمه: حمید شاهرخ. تهران: نشر خاک.
- اهری، زهرا. (۱۳۸۰). مکتب اصفهان در شهرسازی، مشاور: محسن حبیبی. تهران: معاونت پژوهشی دانشگاه هنر.
- بانی مسعود، امیر. (۱۳۸۸). معماری معاصر ایران (در تکاپوی بین سنت و مدرنیته). تهران: نشر هنر معماری قرن.
- توشلی، محمود. (۱۳۷۱). اصول و روش‌های طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران. تهران: وزارت

Aesthetic of an Iranian square

Physical Analysis of Historical Squares in Iran

Heshmatollah Motedayen, Ph.D. in History of Architecture, Assistant professor, University of Tehran, Iran. hmotedayen@yahoo.com

NargesAghabozorg, M.A. in Landscape Architecture, University of Tehran, Iran. aghabozorg_narges@yahoo.com

Abstract | In order to protect the identity of Iranian urban spaces, studying about and extracting the main features of Iranian traditional urban spaces are necessary. Squares are not necessarily urban spaces, but as we have seen throughout the history, being located in the city context, they have gradually transformed into urban spaces with designed bodies. Reviewing the physical aesthetics of such historical squares leads to understanding their specific features. Particularly, research pursuant to the study the features of historical urban spaces is incoherent. In the present paper, common achievements respecting historical urban spaces of Iran are investigated. These common features are as follows: each space- to be defined- needs to have limiting elements; in all urban spaces, right corners and emphasis on symmetry axis are abundantly found; to access all Iranian urban spaces, there is always a spatial continuity; wherever not inconsistent with the space function, Iranian used to take advantage of fountains, plants or both; and in all Iranian spaces-whether architectural and urban-Iranian specific architectural elements have been used. By examining these features and classifying them into aesthetic principles, the system layers upon square elements and their compositions can be concluded. Finally, system layers upon square elements are briefly categorized in the form of “elements system” including architectural elements system, natural elements, temporary and permanent artifacts, and in the form of “composition system” including elements compositions, geometric, spatial, color, light, and materials systems. The layering system can be used in designing modern squares.

Keywords | Iranian historical squares, urban space, physical aesthetics, aesthetic systems.

Reference list

- Ahari, Z. (2001). *Isfahan School In Urban Planning*, under the advisor of Habibi, S. M. Tehran: HonarUniversity press.
- Ardalan, N & Bakhtiar, L. (2000). *The sense of Unity*. translated from the English by Shahrokh, H. Tehran: Khak publication. (Original book published in 1975).
- BaniMasoud, A. (2009). *Iranian Contemporary Architecture*, Tehran: Honar-e-Memari.
- Beheshti, O. (2004). *Travel Guide to Esfahan, Kashan and More*, Translated from the English by Yaqubi, H. Tehran: Rowzaneh Publication.
- Hamidi, M. (1997). *Ostokhanbandi-e-Shahr-e-Tehran*[The Structure Of Tehran]. Tehran: Tehran Engineering & Technical Consulting Organization.
- Honarfar, L. (1972). *Naqsh-e-Jahan Square of Isfahan*. *Honarvamarodom Journal*. 9(105): 2-28.
- Jihad-e-daneshgahi of university Faculty of Fine Arts, University of Tehran (2009). *An Attempt to Document Traditional market in Iran*. Tehran: Jihad-e-Daneshgahi.
- Mohammadzademehr, F. (2003). *Tupkhaneh Square of Tehran*. Tehran: PayamSima.
- Shahrestani, R. (1988). *Iran in Days Of Old (A Pictorial Record)*. Tehran: Soroush Press.
- Soltanzade, H. (1993). *Urban Spaces In The Historical Texture Of Iran*. Tehran: Cultural Research Bureau.
- Tavassoli, M. (1992). *Principles of Urban Design In Iran*. Tehran: Urban Planning & Architecture Research Center Of Iran, Ministry Of Housing & Urban Development of Islamic Republic Of Iran.
- Zoka, Y. & Semsar, M. (2000). *Tehran In Illustration*, Vol. 2. Tehran: Soroush Press.

